

olan ikinci bölüm ise ortasında kayadan oyulmuş iki adet kolonumsu destek bırakılarak tamamen kaya içine oyulmuş bir mekândır. Halen dört açıklığından üçünün önü kısmen örülmüş olup bir açıklıkla ikinci kısmın girişine demir parmaklıklı bir kapı takılarak belediye deposu halinde kullanılmaktadır. Bugün kervansarayın önünde bulunan boş alanın bir bölümünde, muhtemelen İbrâhim Paşa'nın inşaat sırasında yolladığı hükümlerden birinde yapılmasını istediği "İstanbul hanlarına benzer yirmi otuz odalı bir han" inşa edilmiş olmalıdır.

Külliye de tezyinata en çok camide ve medrese baş odasında rastlanmaktadır. Süsleme unsuru olarak kalem işi ve taş başta olmak üzere ahşap, vitray, alçı ve çok az sayıda çini kullanılmıştır. Motifler Lâle Devri'ne has natüralist üslûpta çiçek, kıvrık sap ve yaprak düzenlemelerinden oluşur. En yoğun bezeme türü olan kalem işine caminin harem ve son cemaat yeriyile şadırvan ve medrese baş odasında rastlanmaktadır. Caminin ve medrese baş odasının kapı ve pencere kapakları ile şadırvan örtüsü saçığında fazla dekoratif olmayan ahşap bezeme, caminin alt sıra pencereleri dışında bütün pencerelerinde ve baş odanın tepe pencerelerinde ise vitray kullanılmıştır.

Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa Külliyesi, genel hatlarıyla klasik Osmanlı mimarisinin bir devamı olarak görülmele birlikte külliyenin camii barok mimari özellikleri hatırlatan bazı yenilikler sergilemektedir. Bu yeni yaklaşımlar, Osmanlı mimarisinde Batılılaşma yolundaki değişimlerin Lâle Devri'nde başladığını göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Refik [Altınay], *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930, s. 64; a.m.f., "Damad İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir", *TTEM*, sy. 3 (80) (1924), s. 156-185; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, 156; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 12; Köksal Anadol, *Nevşehir'de Damat İbrahim Paşa Külliyesi*, İstanbul 1970; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 371; İlknur Aktuğ, *Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi*, Ankara 1992; M. Münir Aktepe, "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Ait İki Vakfiye", *TD*, XI/15 (1960), s. 149-160; a.m.f., "Damad İbrahim Paşa Evkafına Dair Vesikalar", a.e., XIII/17-18 (1963), s. 17-26; a.m.f., "Nevşehirli İbrahim Paşa", *İA*, IX, 239; Abdullah Kuran, "Orta Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisini Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye", *VD*, IX (1971), s. 239-265.

İLKNUK AKTUĞ KOLAY

DAMAD İBRÂHİM PAŞA KÜTÜPHANESİ

Damad İbrâhim Paşa'nın
İstanbul Şehzadebaşı'nda
inşa ettirdiği külliyenin
dârülhadis kısmında kurduğu
kütüphane.

Tarihçi Râşid Mehmed Efendi, dârülhadis ve kütüphanenin 15 Receb 1132'de (23 Mayıs 1720) devrin ileri gelen devlet adamlarının, ulemânın ve meşâyihin katıldığı büyük bir merasimle açıldığını nakleder (*Tarih*, V, 207-209). Kütüphanenin ve dârülhadisin vakfiyesinin hazırlanması, muhtemelen İbrâhim Paşa'nın Nevşehir'de yaptırmakta olduğu hayratının tamamlanmasını beklemesinden dolayı, dokuz yıl sonra Şevval 1141'de (Mayıs 1729) mümkün olabilmıştır. Vakfiyeden öğrenildiğine göre kütüphanede, biri bu kütüphaneye bağışlanan Kazasker Sünbül Ali Efendi'nin kitapları için olmak üzere beş hâfiz-ı kütüb görevlendirilmiştir. Haftanın üç günü okuyucuya açık olan kütüphanede hâfiz-ı kütübler nöbetleşe bulunmakta ve yaptıkları iş karşılığı günde 15'er akçe ücret almaktaydılar. Buradaki kitapları kataloglamakla görevli bir kâtib-i kütübün günlük ücreti ise 10 akçe idi. Kütüphanede ayrıca bir mücellit, bir bevâb, bir de ferrâş görev yapmaktaydı. Kitapların ödünç olarak kütüphane dışına verilmeyeceği de vakfiyede belirtilmiştir.

Devrin padişahı III. Ahmed gibi kitap meraklısı olan İbrâhim Paşa, kütüphanesine koyacağı kitapları büyük bir dikkatle seçmiştir. Koleksiyonda tezhip, hat ve cilt bakımından sanat eseri sayılabilecek kitaplarla müellif hattı ve istinsah tarihleri oldukça eski eserler de bulunmaktadır. Kütüphanenin 1820 yılında yapılan sayım sonucu hazırlanan katalogunda mevcut kitapların iki gruba ayrılarak tasnif edildiği, birinci bölümde değerli kitaplara yer verildiği, ikinci bölümde ise "Tullâb Defterinin Kitaplarıdır" başlığı altında ders kitaplarının sıralandığı görülmektedir.

Damad İbrâhim Paşa'nın dârülhadisindeki kütüphane 1914'te Sultan Selim'de tesis edilen kütüphaneye nakledilmiş, 1918 yılında ise bugün bulunduğu Süleymaniye Kütüphanesi'ne getirilmiştir. Kütüphane koleksiyonunda 1171 yazma ve 4 basma eser mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Neveşirli Damad İbrâhim Paşa'nın Şehzadebaşı'ndaki Dârülhadis, Kütüphane, Sebül ve Nevşehir'deki Medresesinin Şevval 1141/Nisan 1729 Tarihli Vakfiyesi, VGMA, nr. 38, s. 87-93; *Neveşirli İbrâhim Paşa Evkafının Hazine Defteri*, VGMA, nr. 64; *Damad İbrâhim Paşa Kütüphanesinin 1235/1820 Tarihli Kataloğu*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2269; Râşid, *Tarih*, V, 207-209; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 40-41; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 68, 77, 80, 131, 144, 173, 179, 184, 187, 196, 205, 232, 238, 257, 273; Şinasi Tekin, "1729 Yılında Vakfedilmiş Bir İstanbul Medresesinin Öğretim ve İdare Kadrosu Hakkında", *TK*, VI/71 (1968), s. 836-839.

İSMAİL E. ERÜNSAL

DAMADZÂDE AHMED EFENDİ

(ö. 1154/1741)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1076'da (1665-66) doğdu. Anadolu kazaskeri Çankırlı Mustafa Râşih Efendi'nin oğludur. Babası Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin damadı olduğundan Damadzâde" lakabıyla tanınır. Babasından ve devrinin tanınmış âlimlerinden tahsilini tamamladı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra kadılık mesleğine geçti. Birçok şehirde kadı olarak bulundu. Selânik kadılığında mâzul iken 1700'de Bursa kadısı, 1706'da İstanbul kadısı, 1710'da on beş ay süreyle Anadolu kazaskeri, 1714'te Rumeli kazaskeri oldu. Ancak hem kendisini hem de Anadolu kazaskeri Hâmidzâde Abdullah Efendi'yi rakip olarak gören Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi'nin teşvikiyle yazılan ve III. Ahmed'e sunulan imzasız manzum bir arzuhalin teşiriyle görevden alındı. Bu arzuhalin kalem alınmasında Mirza Efendi'nin rolü olduğu anlaşılınca 1715'te o da azledildi. Damadzâde ancak 1718 yılında yeniden Rumeli kazaskeri olabildi. 1724'te üçüncü defa Rumeli kazaskerliğine getirildikten sonra 1725 yılında azledildi; kendisine Maraş, Menemen ve Bayındır kazaları arpalık olarak verildi. Kazaskerlikleri sırasında olduğu kadar uzun mâzuliyet dönemlerinde de önemli merasimlerde yer aldığı gibi Patrona İsyanı ve onu takip eden günlerde de çeşitli dinî, ilmî ve siyasî toplantılara katılarak nüfuzunu arttırdı. Nihayet I. Mahmud'un huzurunda yapılan meşveret meclislerinde sert bir tavır takınan ve Sadrazam Osman Paşa ile birlikte padişahın İran siyasetine karşı çıkan Paşmakçızâ-

DAMADZÂDE AHMED EFENDİ

de Abdullah Efendi'nin azli üzerine 27 Şaban 1144'te (24 Şubat 1732) şeyhülislâm oldu (Subhî, vr. 39^b-40^a). Şeyhülislâmlığı İran'a karşı savaş ilânı ve Nâdir Şah idaresindeki İran ordusu ile yapılan mücadele dönemine rastladığı için bu konu ile ilgili olarak İstanbul'da I. Mahmud'un başkanlığında toplanan meşveret meclislerine sürekli katıldı (Subhî, vr. 40^b, 41^{a-b}, 42^a, 43^b, 45^b; Şem'dânîzâde, I, 28).

Damadzâde Ahmed Efendi, yaşlı olması ve sağlığının da bozulması sebebiyle görevini lâyıkıyla yapamıyordu. Hatta elinin aşırı titremesinden dolayı fetvalarına imza atamadığı için bir fermanla fetvalarında mühür kullanmasına izin verildi. Rahatsızlığının uzun sürmesi yanında ilmiye ricâlî ile ilgili bazı icraatı giderek gözden düşmesine yol açtı. Bu arada İstanbul kadılığı sırasında düzenlediği hüccet ve i'lâmlardan harç almayan, narh tesbitinden ücret istemeyen, bu sebeple halk arasında çok takdir edilen ve şeyhülislâmlığa en kuvvetli aday olan Ebûishakzâde İshak Efendi'yi I. Mahmud'dan aldığı fermanla, Rumeli kazaskerliği beklediği bir sırada arpalığı olan Kütahya'ya gönderdi. Ancak İshak Efendi'nin bir suçu olmadığı anlaşılınca bir hatt-ı hümayunla önce İzmit'e nakledildi, ardından Rumeli kazaskerliğine getirildi; kısa bir süre sonra da Damadzâde yaşlılığı ve rahatsızlığı sebebiyle azledilerek yerine İshak Efendi tayin edildi (13 Cemâziyelevvel 1146/22 Ekim 1733). Azlini takiben bir süre Büyükdere Kefeliköy'deki yalısında oturduktan sonra Sütlüce'deki yalısına taşınan Damadzâde burada vefat etti. Eyüp'te babasının yaptırdığı, kendisinin de intisap ettiği Nakşibendî Şeyhi Murad Efendi'ye verilen tekkede gömüldü.

Büyükdere Kefeliköy'de yalısının karşısındaki mescidi minber koydurarak cuma namazı kılınır hale getiren, Sütlü-

ce İskelesi karşısında bir çeşmesi bulunan, ayrıca Sütlüce Bademlik mevkiinde Sünbülüyye tarikatından Derviş Ahmed için dergâh yaptırdığı bilinen Damadzâde, ilmin yayılması ve gelişmesi için matbaa çalışmalarını teşvik etmiştir. Nitekim özel kütüphanesinde bulunan Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ* adlı eserinin müellif hattı müsveddelerini İbrâhim Müteferrika'ya vererek bu eserin basılmasının ilme büyük hizmet olacağını söylemiştir. İbrâhim Müteferrika ilâveler yaparak bastığı bu eserin önsözünde Damadzâde'nin tutumundan sitayişle bahseder. Kaynaklarda herhangi bir eserine rastlanmamakla birlikte İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde Damadzâde'nin Rumeli kazaskerliği döneminde tutulmuş bir rûznâmçe bulunmaktadır. Oğlu Feyzullah Efendi 1755-1756 yıllarında şeyhülislâmlık yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II, bk. İndeks; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, bk. Önsöz; Râşid, *Târih*, IV, 67, 75, 76; V, 103, 207; Küçük Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 159, 260; Subhî, *Târih*, vr. 39^a-40^b, 41^{a-b}, 42^a, 43^b, 45^b, 46^b; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 2, 8, 11, 27, 28, 32, 35; İsmet, *Tekmiletü's-Şekâik*, s. 27, 85, 336-337; *Devhatü'l-meşâiyih*, s. 89-90; *Sicill-i Osmânî*, I, 168; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 513; Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 153; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 460, 468, 469-470, 516; Danişmend, *Kronoloji*, V, 138, 141; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2098.

MEHMET İPŞİRLİ

DAMÂN

(الضمان)

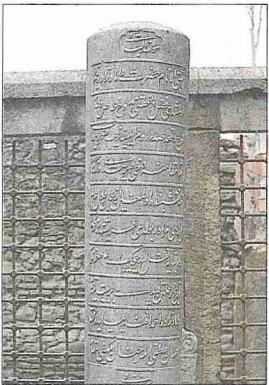
Ödeme sorumluluğunu ifade eden bir fıkıh terimi.

Sözlükte "bir şeyi üstlenme, taahhüt ve garanti etme" anlamına gelen damân kelimesi İslâm hukukunda dar anlamda kefalet akdini, geniş anlamda ise kişinin ödeme sorumluluğunu, hatta genel malî yükümlülüklerini ifade eder.

Kur'an'da akidlerin ve sözlerin yerine getirilmesi (el-Bakara 2/177; el-Mâide 5/1; en-Nahl 16/91), başkalarının malına zarar verilmemesi (el-Bakara 2/188; eş-Şuarâ 26/183), yapılan haksızlıkların ve tecavüzlerin denk bir ceza ile karşılanması (el-Bakara 2/194; en-Nahl 16/126; eş-Şurâ 42/40) üzerinde önemle durulur. Kişilerin hak, yetki, kazanç ve davranış bilinçlerine denk bir sorumluluk içinde olmaları, haksızlığa uğrayanın korunması, verilen zararın izâlesi, işlenen suçun karşılıksız bırakılmaması İslâm'ın

adalet anlayışının tabii sonucudur. Hz. Peygamber de borç ve yükümlülüklerin ifası, hakların korunması, şahıs ve mallara verilen zararın misliyle veya değeriyle karşılanması üzerinde titizlikle durmuş olup hadislerde bu konuda zengin uygulama örnekleri vardır (bk. İbn Mâce, "Ahkâm", 14; Ebû Dâvûd, "Büyû", 90-92; Şevkânî, V, 355-366). Yine Hz. Peygamber'in koyduğu, "Zarar verme ve zarara zararla karşılık verme yoktur" (İbn Mâce, "Ahkâm", 17); "Kazanç sorumluluğa göredir" (İbn Mâce, "Ticârât", 43); "Kişi aldığını geri verinceye kadar ondan sorumludur" (Ebû Dâvûd, "Büyû", 90) gibi ilkeler de damân anlayışının ve medenî sorumluluk hukukunun gelişmesinde sağlam bir zemin oluşturmuştur.

İslâm hukukunun tedvini sürecinde damân, sözlük anlamıyla da bağlantılı olarak "şahsî ve malî kefalet, borcun nakli, bir borç ve ifayı üstlenme, bedene veya mala verilen zararın karşılanması, zilyedlik veya akidden doğan malî sorumluluk" gibi anlamlarda kullanılmıştır. Hanefiler hariç fakihlerin çoğunluğu damânı, fikhin müstakil bir bölümünü teşkil eden kefalet akdiyle eş anlamlı olarak kullanır. Bununla birlikte bu terimin, hukuk doktrininde giderek "kişinin malî sorumluluğu" şeklinde geniş bir anlam kazandığı görülür. Bundan dolayı damân, modern hukukta daha çok "hukuka aykırı bir eylem ve işlemin yol açtığı zarar ve ziyanın ödenmesi" anlamında kullanılan tazmin kavramından daha kapsamlıdır. Ancak hukukun diğer nazari ve genel konuları gibi damân da klasik fıkıh kitaplarında ayrı bir başlık altında işlenmeyip ibadet de dahil fikhin hemen hemen her bölümünde, konuyla ilgisi ölçüsünde ve meseleler arasına serpiştirilmiş olarak yer alır. Damânın hukukçulara ve hukuk ekollerine göre farklı tanımlarının olması, meselâ birçok kaynakta kefalet (bk. Şirâzî, I, 339; İbn Kudâme, IV, 399), telef veya gasp sebebiyle verilen maddî zararın tazmini (*Mecelle*, md. 416) şeklinde sınırlı bir muhteva ile tanımlanması da bu yüzdendir. Bununla birlikte damân, bu farklılıkları da içine alacak şekilde "kişinin zimmetinin ödenmesi gereken bir borçla yüklü olması" diye tanımlanabilir. Bu sebeplerdir ki hakların Allah hakkı-kul hakkı şeklinde ikili ayrımında damân, kul hakkı ihlallerinde en başta gelen müeyyide nevi olarak görülür. Sorumluluğun cezaî-medenî şeklindeki yaygın ikili ayrımı açısından ise damân mede-

Damadzâde Ahmed Efendi'nin Şeyh Murad Tekkesi haziresindeki mezar taşı - Eyüp / İstanbul